

FISKVEGIR Í ÍSLENSKUM STRAUMVÖTNUM

Einar Hannesson
Veðimálastofnun
Hverfisgötu 116, 105 Reykjavík*

Í erindi þessu er gerð grein fyrir fiskvegum í íslenskum straumvötnum, tilurð þeirra og getið lagákvæða sem þá varða. Þá er saga fiskstiga hér á landi rakin og hvar þau mannvirki sé að finna á landinu. Út frá fræðilegri umsjöllun um mismunandi gerðir fiskvega og önnur tæknileg atriði við byggingu þeirra er ekki farið, enda fyrirlesari ekki lærður í þeim eftum. Sá þáttur er efniviður í annað erindi.

Algengasta hindrun fyrir göngu lax og silungs um straumvatn og jafnframt sú þekktasta er foss, en þeir eru býsna margir hér á landi, sem alkunna er. En það er fleira en foss sem hindrar göngu fisks um ár. Straumþungi, t.d. við hávaða og flúðir í ám, sem er meiri en fiskur ræður við. Þá má nefna vatnsleysi sem getur tímabundið hindrað fisk í göngu, og sömuleiðis mikið flóð í straumvatni. Lágur hiti árvatnsins setur laxinum stundum skorður um hversu langt hann gengur upp viðkomandi vatnakerfi. Í öðrum tilvikum eru af þessum sökum ekki aðstæður fyrir lax til lífs og þroska í mörgum ám, en það er önnur saga.

Fiskvegagerð er fiskrækt.

Hugtakið fiskrækt er í lögum um lax- og silungs- veiði skilgreint m.a. sem *auðveldun á gönguleiðum fisks*. Til þess að byggja fiskveg í vatni eða meðfram vatni þarf sérstakt leyfi ráðherra, enda samþyki veðimálastjóri gerð fiskvegarins og hafi um-

sjón með framkvæmd verksins. Auk þess kemur Náttúruverndarráð við þessa sögu. Þá er einnig ákvæði í laxveiðilögum sem segir, að hverjum manni sé skylt að láta af hendi land, landsafnot, vatn eða afnot vatns, er með þarf til fiskvegar, og þola þær eignarkvaðir, óhagræði og takmörkun á afnotarétti sem fiskvegurinn kann að hafa í för með sér, enda komi fullar bætur fyrir eftir mati, nema samkomulag verði. Sérstakt friðunarsvæði er í fiskvegi og næst honum, því eigi má veiða eða styggja fisk í fiskvegi né nær efra mynni hans en 30 metra né nær neðra mynni hans en 50 metra. Hvorki má spilla fiskvegi né tálma með nokkrum hætti fiskför að honum né um hann.

Um fiskvegi gildir það sama eins og önnur mannvirki, að ákveðnar kröfur eru gerðar um fyrirkomulag og byggingu fiskvegarins. Ljóst er að með slíkri framkvæmd er verið að jafna út hæðarmun. Í því efni má nefna, að hlutfall milli hæðar hindrunar og lengdar fiskvegarins getur verið einn á móti sex til einn á móti tíu, ef um háa hindrun er að ræða (Þór Guðjónsson, veðimálastjóri 1955). Við fiskvegagerð er fyrst sprengt og síðan steyppt upp hólf. Í sambandi við fiskstiga má minna á, að staðsetning hans skiptir miklu máli þannig að fiskur eigi sem auðveldast með að finna útrennsli fiskvegar. Nauðsynlegt er að tempra vatnsrennsli um stigann. Þá þurfa fiskvegir viðhald, eins og önnur mannvirki, og endurnýjun, eins og nokkur dæmi sanna út sögu fiskvega hér á landi.

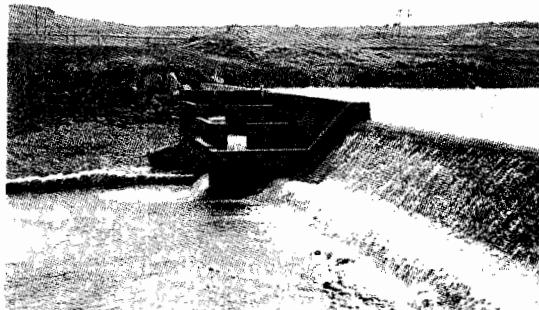
* Grein með þessu nafni, byggð á stofni þessa erindis, birtist í Frey nr. 22, 1988, bls. 932-935.

50 fiskvegir.

Bygging fiskstiga er tiltölulega ný framkvæmd hér á landi, því svo til öll mannvirki af þessu tagi hafa verið reist frá lokum seinni heimsstyrjaldar og til þessa dags. Heildarfjöldi fiskvega, um 50 talsins, svarar því til þess að á nefndu tímabili hafi á hverju ári bæst við að jafnaði einn fiskvegur. Með tilkomu mannvirkja þessara má ætla að göngusvæði lax og göngusilungs hafi aukist um rúmlega 500 km.

Fiskvegur við Ennisflúðir í Blöndu í A-Húnavatns-sýslu. Efri hluti stigans. (Ljósm. Þór Guðjónsson).

Fiskvegur í stíflu Áburðarverksmiðju í Úlfarsá skammt ofan Korpúlfssstaða. (Ljósm. E.H.).

Fiskvegir eða framkvæmd þeim skyld við hindranir hafa í flestum tilvikum opnað áður lokaða leið fyrir lax. En hitt er einnig til að göngufiskur hafi átt tímabundið í erfiðleikum með að komast upp straumvatn. Bygging fiskstiga við slíkar aðstæður hefur þá stefnt að því að fiskur gæti komist án tafar sem viðast um viðkomandi vatnasvæði. Mikilvægt er talið að laxinn þurfi ekki að eyða takmarkaðri orku sinni í að glíma við erfiða hindrun. Auk þess er eftir slíka framkvæmd unnt að stunda veiðiskap fyrr og víðar í árkerfinu. Nokkrir fiskvegir hafa verið byggðir í stíflur, sem orkuver hafa reist. Fjöldi minniháttar aðgerða til að auðvelda fiski för um árnar hafa verið unnar í ám víðsvegar um land. Í sumum tilvikum hefur árangur af fiskvegagerð og umbótum þessum orðið minni en að var stefnt eða vonir stóðu til.

Hvar eru fiskveginir ?

Fiskvegir eða aðrar afgerandi umbætur á gönguleiðum fisks hafa verið framkvæmdar í eftirtöldum ám. Staðsettning stiga er oftast nefnd: Elliðaár (raforkustífla v/Elliðavatn), Úlfarsá (stífla v/vatnstöku Áburðarverksm.), Laxá í Kjós (Laxfoss, Pokafoss), Brynjudalsá (Bárðarfoss, foss), Botnsá (foss), Laxá í Leirársveit (Eyrarfoss), Flókadalsá (Pokafoss, Hjálmsfoss), Norðurá (Laxfoss, Glanni), Gljúfurá (foss hjá Svignaskarði), Langá á Mýrum (Skuggafoss, Sveðjufoss, Kotafoss, Tófufoss), Álftá (Kerfoss), Hítará (Kattarfoss), Straumfjarðará (Dalfoss), Fróðá (Flúðin), Setbergsá (Illi-foss), Valshamarsá (foss), Laxá á Skógarströnd (foss), Skrauma (v/Baulufoss), Laxá í Hvamms-sveit (Gullfoss), Flekkudalsá (Gullbrárfoss), Búðardalsá (Sundafoss, Arnarfoss), Fagradalsá (Gullfoss), Vatnsdalsá í Vatnsfirði (foss), Laugardalsá (Einarsfoss), Miðfjarðará; Vesturá (Kistufossar, Hlíðarfoss), Fitjaá (Kerafossar), Gljúfurá (neðsti fossinn), Vatnsdalsá (Stekkjarfoss), Laxá á Ásum (raforkustífla v/Laxárvatn), Efri-Laxá (raforkustífla v/Svínavatn), Blanda (Ennisflúðir), Laxá í Refasveit (2 stigar), Svartá í Skagafirði (Reykjafoss), Fnjóská (Laufásfossar 2 stigar), Skjálfandafljót (Djúpárfoss, v/Skipapoll v/Fellseyju), Laxá í Aðaldal (Brúar), Efri-Laxá (í stíflu úr Mývatni

sil.stigi), Mýrarkvísl (Pverárfossar), Selá í Vopnafirði (Selárfoss), Lagarfljót (Lagarfoss), Breiðdalsá (Beljandi), Ytri-Rangá (Árbæjarfoss, Ægissíðufoss), Fiská (Skútafoss), Þjórsá; Árneskvísl (Hestafoss), Tungufljót (Faxi eða Vatnsleysufoss) og Volalækur (stífla við brú). Varmá (í rafstöðvarstíflu skammt ofan við Reykjafoss).